

Global express

L'actualitat a l'aula

Àfrica: més enllà de la sequera

DIANA CASELLAS - INTERMÓN OXFAM

La persistent manca de pluges ha deixat l'Àfrica en una situació extremadament delicada on 38 milions de persones estan en risc de fam en més de deu països. No obstant això, no només el temps és el responsable de la crisi.

Aquesta edició de Global Express analitza els diversos factors que fan que la sequera desembogui en fam. Veurem què s'amaga darrera d'aquesta vinculació.

- Crisi alimentària a l'Àfrica: la sequera n'és l'única causa
- Els desastres no són naturals
- A la sequera s'hi afegeix...
- mentrestant, la comunitat internacional...
- Guia didàctica

Crisi alimentària a l'Àfrica: la sequera n'és l'única causa?

A l'Àfrica del Sud, 15 milions de persones pateixen escassetat alimentària i estan amenaçades de fam aquest any 2003. Malawi, Zimbabwe, Zàmbia, Lesotho, Swazilàndia i Moçambic són els països més afectats de la zona. A l'est, a Etiòpia i a Eritrea, 16 milions més de persones estan exposades a la fam, mentre que a Mauritània són unes 750.000 persones, gairebé el 30% de la població del país.

La causa de l'escassetat d'aliments és aparentment la manca de pluges, que ha provocat la sequedat dels camps i la manca de pastures i d'aigua per al bestiar, la qual cosa ha deixat milions de persones sense mitjans de subsistència.

Per què tanta sequera?

En molts països africans, aquest és el segon o el tercer any consecutiu de sequera, i moltes famílies ja han esgotat tots els mecanismes per afrontar-la. La manca de collites i la mort del bestiar han provocat l'escassetat alimentària, i actualment moltes persones viuen sota l'amenaça de la fam.

És un fet demostrat que les catàstrofes relacionades amb el clima augmenten cada any. Sequeres, ciclons, inundacions, etc., colpeixen gran part del planeta, i moltes societats pateixen les conseqüències de la davallada en la producció de collites, de la reducció de les reserves d'aigua, etc.

La desforestació és un dels principals problemes ambientals dels països subsaharians. La causa principal n'és la demanda tan elevada de carbó i fusta, que obliga a talar arbres i deixa moltes zones totalment desforestades. Això implica que cada cop es redueixi més el nombre d'hectàrees cultivables, i fins

i tot la quantitat de terra disponible perquè hi pasturi el bestiar, la qual cosa provoca de forma directa una agudització de la inseguretats alimentària.

La necessitat a curt termini d'obtenir diners per alimentar la família pot empènyer moltes comunitats a assumir riscos que a la llarga els seran perjudicials. Nomina Tusu, d'Etiòpia, viu normalment del que produeix la terra. Enguany, però, la sequera ha fet que es quedés sense collita i ha de buscar altres alternatives per alimentar la seva família. "Tallo llenya de la zona i la porto a vendre al mercat del poble. A la ciutat sempre hi ha demanda de llenya i de carbó, i venent aquests productes obtinc un mínim de diners que faig servir per comprar cereals i aigua per als meus fills. Què més puc fer?". La regió on viu està cada cop més deserta, i les sequeres són, per tant, més recurrents i tenen efectes més greus sobre la població. Moltes comunitats viuen atrapades així en un cercle del qual és molt difícil sortir.

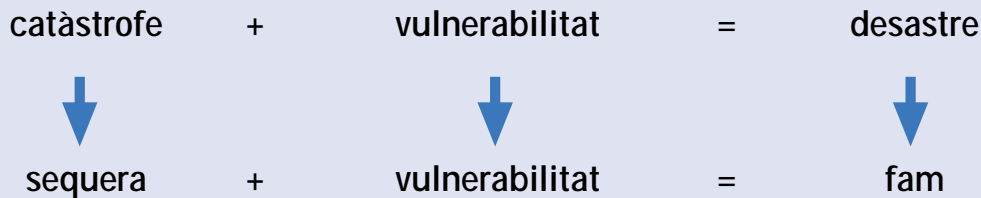
Sequera i fam, trenquem el vincle

No obstant això, si bé la sequera ha estat el detonant de la crisi alimentària que pateixen molts països africans, les causes reals són complexes i varien segons el país. Reflecteixen una barreja de pobresa, temps erràtic, governabilitat pobre i unes determinades condicions socials i econòmiques. Són causes més de tipus estructural que difícilment són analitzades en els informatius que ens ofereixen. La sequera no té per què provocar inevitablement la fam, i n'és una prova el fet que una sequera de característiques similars en un altre lloc com ara Europa no té ni de bon tros les mateixes conseqüències que a l'Àfrica.

Els desastres no són naturals

Els desastres no són naturals

Font: Karlos Pérez de Armiño (1994)

Les catàstrofes són naturals, però els desastres no, i no s'haurien de veure com el resultat inevitable d'una catàstrofe. Les catàstrofes afecten les persones de forma diferent dins de les societats, i poden tenir un impacte molt diferent depenent de la societat o del país que afectin.

Perquè una catàstrofe es converteixi en desastre, ha d'afectar persones vulnerables. Així, els desastres no són tan sols fruit d'una determinada catàstrofe, sinó que poden ser analitzats com un producte de factors socials, polítics i econòmics. Si les persones poden reduir el seu grau de vulnerabilitat, llavors les catàstrofes no tenen per què produir inevitablement un desastre. Tot i així, els factors que fan que algunes poblacions siguin més vulnerables que altres són rarament analitzats i les causes d'aquesta vulnerabilitat, rarament solucionades.

- **Catàstrofe:** esdeveniment extrem (natural o humà) que pot afectar un lloc determinat en un moment determinat, amb més o menys intensitat, i que actua com a detonant d'una crisi. Poden ser naturals, com ara els terratrèmols, les inundacions, les sequeres, etc., o causades per la mà de l'home, com ara els conflictes armats o les intoxicacions.

- **Desastre:** greu pertorbació del funcionament de la societat que causa àmplies pèrdues humanes, materials o mediambientals, que excedeixen la capacitat de la societat afectada per afrontar-la utilitzant només els seus recursos. Les conseqüències dels desastres poden plasmar-se en diferents fenòmens, com ara la fam, les epidèmies, l'èxode de població, etc.

- **Vulnerabilitat:** és el grau de risc que afronta una família o un individu a perdre la vida, els béns i propietats, o el sistema de subsistència (els mitjans per viure) davant una possible catàstrofe. El grau de vulnerabilitat d'un grup és el determinant principal que una catàstrofe natural o humana pugui desencadenar un desastre. La vulnerabilitat està determinada per dos factors clau:

- l'exposició física a les catàstrofes (risc),
- l'accés limitat als recursos: pobresa d'ingressos i de reserves, inseguretat del sistema de subsistència i indefensió o desprotecció personal.

En aquests casos, qualsevol actuació en una situació d'ajuda humanitària té tres possibilitats:

- no actuar sobre la vulnerabilitat, la vella recepta de pa per a avui i gana per a demà;
- contribuir a reduir-la fomentant el desenvolupament al país;
- en el pitjor dels casos, incrementar la vulnerabilitat.

Seria el cas, per exemple, d'una entrada massiva d'aliments des de l'exterior en un país amb prou reserves internes. Això podria generar la desestabilització dels mercats locals i posar més en risc a la llarga la seguretat alimentària de la població i la seva dependència externa.

Analitzar la vulnerabilitat permet analitzar la realitat amb visió estructural i no tan sols conjuntural, així com donar resposta a les causes profundes de la crisi alimentària i no tan sols alleujar-ne els símptomes.

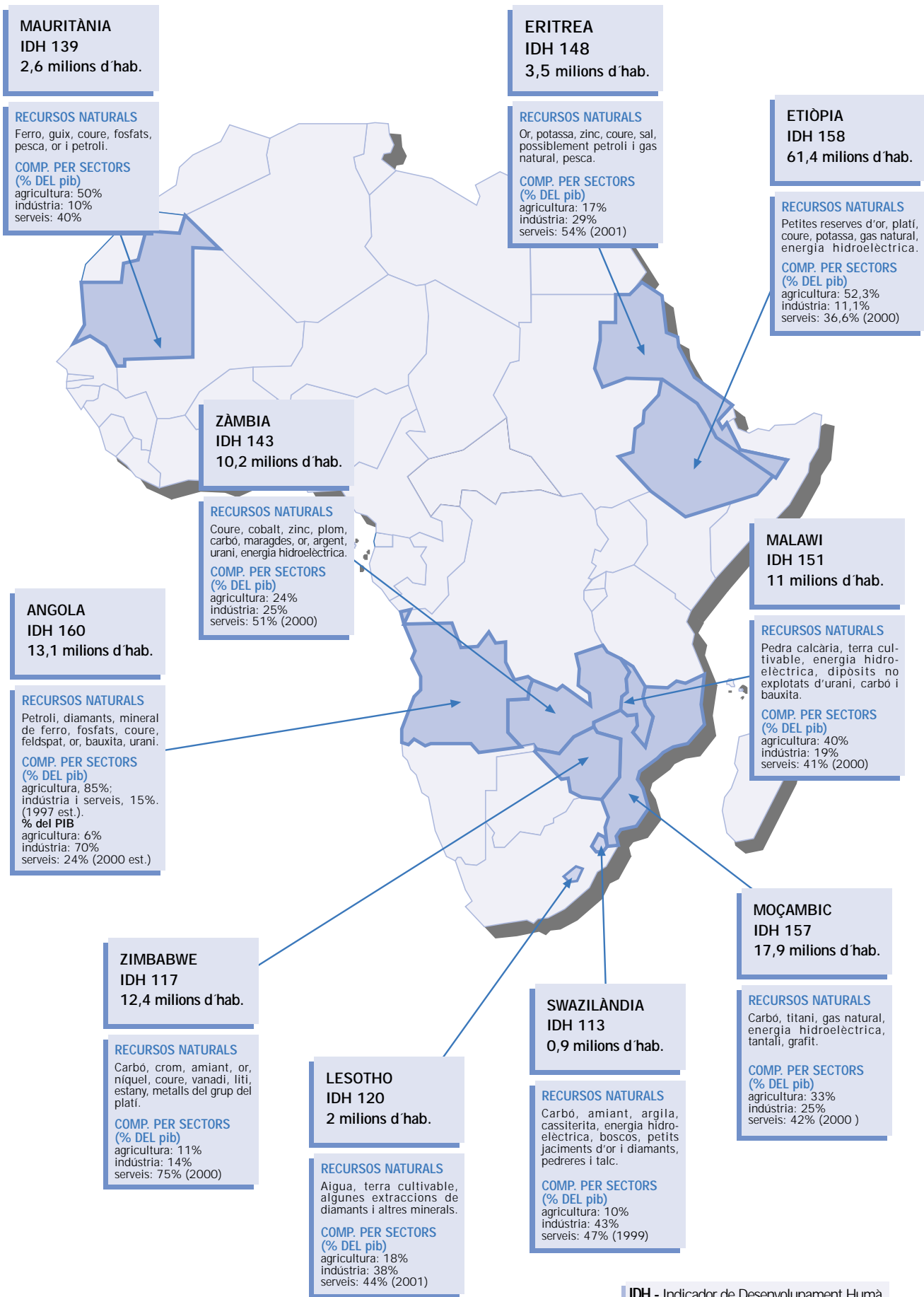
Fins quan ESPERAREM?

"Però, on són els nens afamats? Aquí la gent no es mor pas de fam. No hi ha cap història per explicar". La queixa la formula un periodista italià que ha viatjat des de Roma amb l'objectiu declarat d'explicar "una nova fam" als seus lectors. Està decebut. Certament, aquest cop l'escena és diferent. Hi ha pobresa, mendicitat, rostres que imploren, però no hi ha morts. Perquè a Etiòpia no hi ha fam. Encara no. Però n'hi haurà, asseguren el Govern i el Programa Mundial d'Aliments de l'ONU, llevat que onze milions de persones en situació d'extrema vulnerabilitat rebin ajuda alimentària durant l'any 2003.

AGÈNCIA EFE, 14-12-02

"La gent tendeix a no mobilitzar-se fins que no veu el nen esqueletic a la televisió, però ara es demana l'ajuda justament per evitar que hàgim de veure'l"

DIANA CASELLAS, D'INTERMÓN OXFAM.

A la sequera s'hi afegeix:

Tot seguit analitzem alguns dels factors que contribueixen a augmentar el grau de vulnerabilitat de molts països africans i que ajuden a convertir en desastre una catàstrofe com la sequera. Aquestes són algunes de les causes tan complexes que hi ha darrere de la crisi actual:

El llast del deute extern per als països del Sud, el deute té costos financers i socials molt elevats. Segons el Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament (PNUD), alguns dels països més endeutats presenten els indicadors de benestar humà més baixos. Aquests països tenen taxes de mortalitat infantil, d'analfabetisme i de malnutrició superiors a les d'altres països empobrits. Segons el PNUD, els governs de l'Àfrica subsahariana transfereixen als creditors del Nord quatre vegades més del que gasten en la salut dels seus habitants. A Zàmbia, per exemple, una quarta part del pressupost estatal se'n va per pagar el deute i són uns diners que el Govern ha de deixar d'invertir en el tractament de malalties com ara la pneumònia, la diarrea i la tuberculosi.

La sida, un obstacle per al desenvolupament.

Uns 29 milions d'africans viuen amb el VIH. D'aquests 29 milions, només 30.000 reben tractament antiretroviral. L'impacte del VIH/sida és altíssim en molts països africans, ja que afecta principalment les persones en edat productiva i deixa orfes una gran quantitat de nens i nenes. L'elevat preu que tenen els medicaments com a conseqüència del sistema de patents, regulat per l'Organització Mundial del Comerç, és un dels factors que dificulta de manera evident l'accés de les poblacions més pobres a medicines essencials. El tractament patentat contra la sida pot arribar a costar entre 3 i 15 vegades més que l'equivalent genèric.

Les regles del comerç internacional. Les polítiques de les institucions financeres internacionals, com ara el Banc Mundial (BM) i el Fons Monetari Internacional (FMI), i els principals donants del Nord, també hi tenen a veure. Durant els últims 15 anys, les institucions financeres internacionals han planejat reformes agrícoles per a molts països africans sense tenir en compte l'impacte sobre la pobresa o sobre la seguretat alimentària. Algunes de les fórmules imposades als països del Sud han estat, per exemple:

- prohibir els subsidis als agricultors, mentre que els Estats Units i la Unió Europea continuen destinant enormes quantitats de diners a subsidiar els seus agricultors;
- forçar l'obertura dels mercats, que ara han quedat inundats per importacions barates del Nord;
- desfer acords internacionals que garantien l'estabilitat de productes bàsics com el cafè i que són essencials per a l'economia de molts països empobrits.

Lluny de millorar la seguretat alimentària, les polítiques del BM i de l'FMI han deixat els agricultors més pobres en una

situació més vulnerable que mai.

Si l'Àfrica augmentés en només un 1% la seva participació en les exportacions mundials, els ingressos que generaria representarien unes cinc vegades la quantitat que es proporciona a la regió mitjançant l'ajuda i l'alleujament del deute.

El paper de les multinacionals. Amb aquestes mesures, el BM i l'FMI han empès els països empobrits a liberalitzar el comerç i a buscar un creixement orientat a l'exportació. Ara aquest països estan atrapats, ja que venen més matèries primeres, de les quals depenen absolutament i de les quals, en última instància, no obtenen el valor afegit que el producte final adquireix quan arriba a les prestatgeries dels supermercats. Un dels casos més evidents és el del cafè, que representa el 60% dels ingressos d'un país com Etiòpia. Actualment, Etiòpia perd per la caiguda del preu del cafè en els mercats mundials el doble del que estalvia per l'alleujament del deute. Aquesta pèrdua d'ingressos minva les possibilitats del país per lluitar contra les causes estructurals que provoquen la crisi alimentària, així com la possibilitat de prendre mesures immediates d'alleujament de la situació actual.

La propietat de la terra, a debat. L'agricultura és el pilar de l'economia de molts països africans. I la propietat de la terra és per això tema de debat en molts d'aquest països. Per a Zimbabwè, l'agricultura representa més del 60% dels ingressos exteriors. Tot i així, la disparitat racial sobre la propietat de la terra (4.500 agricultors blancs tenen 11 milions d'hectàrees de la millor terra cultivable, mentre que 12 milions de negres són propietaris de 16 milions d'hectàrees de terra menys productiva) ha provocat un seguit de disturbis al país que han causat una davallada de la producció agrària els darrers anys.

A Etiòpia, el debat sobre la propietat de la terra també és un tema candent, si bé en una direcció molt diferent. Actualment, el Govern és propietari de tota la terra del país, que cedeix als agricultors en parcel·les d'una hectàrea. Al voltant del 85% dels 65 milions d'etiòps depenen de l'agricultura, i molts reclamen més terra per al cultiu. Alguns analistes opinen que si les terres els pertanyessin, els agricultors hi invertirien més. Altres, però, consideren que la propietat privada accentuaria la diferència social entre les persones amb recursos per comprar i les que no en tenen, la qual cosa faria augmentar l'exclusió dels agricultors més pobres.

Migracions internes. En la majoria de països afectats per la sequera i per la conseqüent crisi alimentària, moltes persones emigren des de les zones rurals cap a les ciutats, sobretot homes, que fugen dels pobles amb l'esperança de trobar feina o menjar. Les dones es queden soles en molts pobles, i han d'afrontar grans dificultats per alimentar les seves famílies. Avui dia, el 39% de les famílies que pateixen inseguretat alimentària estan encapçalades només per dones.

I mentrestant, la comunitat internacional...

Els caps d'Estat i de Govern reunits a Roma per la Cimera Mundial sobre l'Alimentació renovem els nostres compromisos mundials d'haver reduït a la meitat el nombre de persones que pateixen fam al món l'any 2015 a tot estirar, tal com es va reafirmar en la Declaració del Mil·lenni de les Nacions Unides.

DECLARACIÓ DE LA CIMERA MUNDIAL SOBRE L'ALIMENTACIÓ DE LA FAO, 10-13 DE JUNY DE 2002

Si la sequera ha estat el detonant d'aquesta crisi, la pobresa n'és la vertadera causa, i està molt relacionada amb la política agrària del país. La vulnerabilitat de la gent és tan gran que només ha de fallar una estació de pluges perquè passin de ser pobres a ser miserables. Plogui o no plogui, estan condemnats.

BERHANU NEGA, DIRECTOR DE L'INSTITUT D'INVESTIGACIÓ DE POLÍTICA ECONÒMICA ETIOP

Estic en contra de la teoria de les empreses multinacionals, que diuen que si estàs en contra de la fam has d'estar a favor dels aliments genèticament modificats. Al món hi ha prou menjar natural, normal i bo per alimentar el doble de la humanitat.

JEAN ZIEGLER, INVESTIGADOR DE LES NACIONS UNIDES, BBC, 14-11- 2002

L'economia ha patit una forta patacada a causa de la crisi del cafè. Fa uns quants mesos, un informe oficial del Govern etiop assegurava que la preocupació principal del Govern per enguany era l'impacte de la baixada dels preus del cafè i dels cereals sobre els petits productors.

ABC, 8-12-2002

Nestlé reclama a Etiòpia sis milions de dòlars en ple període de fam. La multinacional exigeix una indemnització per la nacionalització d'una societat l'any 1975. Nestlé reclama sis milions de dòlars, que equivalen al 0,007% dels seus ingressos anuals, a les autoritats d'Etiòpia, país que afronta una gran fam provocada per la sequera i per la crisi del mercat del cafè.

EL PAÍS, 18-12-2002

David convenç Goliat. Nestlé redueix una demanda contra Etiòpia i decideix ajudar el país amb 1,5 milions de dòlars. Internet s'ha erigit en una arma pacífica per combatre a favor de les causes perdudes. I amb èxit. Des de fa un mes, ha caigut una allau de 40.000 correus electrònics des dels Estats Units, el Regne Unit, França i Espanya sobre el gegant de l'alimentació Nestlé. Els internautes, esperonats per Intermón Oxfam, demanaven al grup suís que llancés la tovallola en la seva reclamació de sis milions de dòlars a una Etiòpia colpida per la sequera.

EL PAÍS, 25-2-03

El Banc Mundial lloa la privatització de la salut pública a Zàmbia: "És un model per a l'Àfrica. Ja no hi ha cues als hospitals". El diari The Zambian Post completa la idea: "Ja no hi ha cues als hospitals perquè la gent es mor a casa".

EDUARDO GALEANO

Guia didàctica

Guia didàctica

La proposta didàctica està adreçada a l'alumnat d'educació secundària. Les activitats poden ser útils per a l'àrea de socials, d'ètica, tutories, etc., així com per a qualsevol persona interessada en el tema. L'objectiu d'aquesta proposta és reconèixer i identificar la gran varietat de factors que fan que la sequera desemboqui en fam.

AUTORES: CLARA BASTARDES, MIREIA ALIART

Activitat nº 1:

A través del calidoscopi.

Objectiu: Trencar estereotips sobre les realitats diferents que conviuen en un mateix país: Son dues imatges ben diferenciades i molt contrastades del que és Etiòpia: el riu Nil amb terres fèrtils i producció agrícola i una zona semidesèrtica.

Activitat nº 2:

Quan la pluja falla

Objectiu: Conèixer alguns aspectes geogràfics, socials i econòmics d'Etiòpia. Plantejar i contrastar la informació obtinguda i la que ens arriba a través dels mitjans. Descobrir que la crisi ve donada per una sequera puntual, que se suma a la situació de vulnerabilitat i pobresa més estructural, i que repercuteix directament en la població.

Orientacions: L'exercici (4) pretén esbrinar quins són els coneixements previs sobre el país. L'exercici (5) ha de servir per buscar informació més precisa sobre el país. És important disposar d'aquestes dades per poder desenvolupar la resta d'exercicis i així conèixer que a Etiòpia hi ha diversitat de conreus, zones fèrtils, ramaderia, productes per a l'exportació, diferents estacions climàtiques,... Amb els titulars (6) es tracta que evidencin que Etiòpia és notícia en els mitjans de comunicació per una situació de crisi puntual. A través de la comparació (7) s'han d'obrir interrogants per explicar com pot ser que un sol factor puntual, el climàtic, pugui ser tan determinant per a la supervivència d'un poble. Propiciar la reflexió per apuntar idees prèvies sobre les causes de la fam a Etiòpia.

Activitat nº 3:

Perquè hi ha fam a Etiòpia?

Objectiu: Identificar i reconèixer algunes de les causes que influeixen en aquesta situació, i relacionar-les amb els efectes que tenen per a la població. Descobrir que darrera de la crisi actual que travessa Etiòpia hi ha elements que no són tan evidents i que intervenen en aquesta situació.

Orientacions: Les causes que identificaran en el text (8) determinen la vulnerabilitat de la població i del país davant de catàstrofes naturals, en aquest cas, la sequera. En l'exercici següent (9), s'han de relacionar testimonis amb els conceptes donats. Cal tenir en compte que alguns dels testimonis es poden relacionar amb diverses causes. L'exercici (10) és planteja com a activitat de presa de decisions. En el 1er cas, un dels

problemes més grans amb el que es trobarà és que tota l'altra gent de la zona està en la mateixa situació. En el mercat de la zona hi haurà molta oferta d'animals que farà que els preus baixin. I, en conseqüència, mal vendran l'únic recurs que els hi queda. Altres possibilitats a les que pot recórrer la família són anar a buscar llenya per vendre-la, o bé emigrar a les ciutats.

En el 2n cas, la família de petits productors de cafè obtenia periòdicament uns guanys de la venda del cafè que conreaven. Amb aquests diners pagaven l'escola, la roba, i alguns aliments. Des de fa 5 anys aquests ingressos han anat disminuint considerablement. Actualment, s'alimenten gràcies al petit terreny que tenen dedicat a l'autoconsum. Enguany, han venut el cafè a més baix preu i, per tant, no han entrat gairebé diners a l'economia familiar. Ara, la decisió està entre pagar l'escola, comprar roba o comprar altres aliments per completar la dieta bàsica i no caure malalts.

La situació 3 exemplifica el cas d'un govern empobrit, que no disposa de prous recursos per invertir en el desenvolupament del seu país on les necessitats són diverses. Ara, la població d'aquest país està patint les conseqüències de les males collites que, difícilment, pot solventar el govern ja que els ingressos del seu principal producte d'exportació han disminuït alarmanent. Per solventar l'actual problema el govern etiop pot demanar un ajornament del pagament del deute extern i dedicar aquests diners a la compra de cereal. En el futur aquest govern s'haurà de plantejar una política de desenvolupament del sector agrari per evitar futures situacions com la d'aquest any.

En el darrer exercici (11) es planteja com a síntesi representant la pregunta formulada en l'exercici (7). És aconsellable posar en comú les reflexions que puguin generar les diferències entre les dues respostes.

Activitat nº 4

I nosaltres, què podem fer?

Objectiu: Fomentar l'esperit crític i participatiu de l'alumnat davant d'un fet puntual. Potenciar actituds crítiques en front les causes de la pobresa.

Orientacions: Es proposen quatre temes de fons per debatre. L'alumnat es pot dividir en quatre grups o assumir-los tots. Cada grup haurà de presentar les seves conclusions en forma de mural i exposar-les a la resta de companys i companyes.

Per a saber més... Per a saber més...

Bibliografia:

Vulnerabilidad y desastres. Causas estructurales y procesos de la crisis de Africa

Pérez de Armiño, Karlos
Cuadernos de trabajo de HEGOA nº 24, Bilbao, (1994)

Economic Report on Africa 2002 Tracking performance and progress

Addis Abeba
Economic Comission for Africa, (2002)

Pàgines web: Páginas web:

Organització de les Nacions Unides per a l'Agricultura i l'Alimentació

www.fao.org/inicio.htm

Programa de Nacions Unides per al Desenvolupament

www.undp.org/spanish

En anglès

www.fews.net
(Famine Early Warning System de USAID)
www.bbc.co.uk/worldservice/focusonafrica
(BBC)

Visita la nostra web i descarrega't el Global Express!!

www.IntermonOxfam.org/educar/global

El Global Express pretén generar preguntes entre els alumnes i les alumnes sobre el que expliquen els mitjans de comunicació. Es tracta de promoure una visió crítica de la realitat que els permeti comprendre l'estat del món i, en especial, la situació del món en desenvolupament.

El Global Express és una iniciativa de: Development Education Project (Regne Unit), Panos Institute (Regne Unit), Centrum voor Mondiaal Onderwijs (Holanda), Curriculum Development Unit (Irlanda), Centro Educazione Mondialità (Itàlia) i Intermon Oxfam (Espanya).